

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга 2 – ГЕОГРАФИЯ
Том 97

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE GEOLOGIE ET GEOGRAPHIE
Livre 2 – GEOGRAPHIE
Tome 97

РАНЖИРАНЕ И ТИПОЛОГИЗАЦИЯ НА ОБЛАСТЕ И ОБЩИНИТЕ В БЪЛГАРИЯ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

МАРИН РУСЕВ

Катедра Регионална и политическа география

E-mail: rusevm@abv.bg

*Марин Русев. РАНЖИРОВАНИЕ И ТИПОЛОГИЗАЦИЯ ОБЛАСТЕЙ И МУНИЦИПАЛИТЕТОВ
В БЪЛГАРИИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ*

В период 1944–1989 года плановое моделирование территориальных пропорций в произвольно выбранных административных границах было приоритетом в региональной политике Болгарии. С 1989 г. региональные контрасты углубляются из-за неодинаково проявляющихся кризисных процессов в отдельных отраслях хозяйства. В настоящее время евроатлантическая ориентация страны требует новые региональные принципы, соответствующие целям ЕС. В качестве важнейшего критерия для хозяйственной деятельности традиционно используется финансово-экономическая эффективность. В XX веке в качестве равносильного критерия постепенно налаживаются социально-экономическая и эколого-экономическая эффективность. Посредством их намного более объективно можно отчитывать комплексную хозяйственную эффективность. Для ее выявления в отдельных макро-, мезо- и микрорегионах Болгарии предлагается использование нового математического метода, основанного на географической логике.

Ключевые слова: региональные пропорции, региональная политика, комплексная экономическая эффективность, экономическая плотность, экстенсивное развитие.

Marin Roussev. RANGING AND TYPOLOGIZATION OF THE DISTRICTS AND MUNICIPALITIES IN BULGARIA IN TERMS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The planned modeling of regional proportions in randomly chosen administrative borders was a priority in Bulgaria's regional politics during the period between 1944 and 1989. Since 1989 the regional contrasts have been going deep due to unequally manifesting themselves crises processes in different branches of the economy. Nowadays the Euro-Atlantic orientation of the country requires new regional principles that are conformable with the purposes of EU. The financial-economic effectiveness is traditionally used as the most important criterion in the economic efficiency. The social-economic and ecological-economic effectiveness gradually have been used as an equipollent criterion during the XXth century. By means of them the resulting complex economic effectiveness can be reported more objective. For its definition in the particular macro-

meso- and micro-regions in Bulgaria is suggested the use of a new mathematical method based on geographical logic.

Key words: regional proportions, regional politics, complex economic effectiveness, economic density, extensive development.

Между обективно съществуващите социално-икономически райони и субективно прокараните административни граници в дадена страна съществуват безспорни или трудно доловими прави и обратни връзки. За разлика от много западни държави, през периода 1944–1989 г. приоритет в регионалната политика на социалистическата държава у нас получи плановото моделиране на вътрешните регионални стопански пропорции в относително произволно избрани административни граници. На научно ниво управляващият елит афишира принципи на социално-икономическо райониране като обективност на границите, приемственост в приоритетите за развитие, съподчиненост в йерархията на управление и др. Въпреки това изкуствено стимулираните високи темпове на индустриализация, гигантоманията и преследването на нереалистични стопански цели предизвикаха огрошни вътрешни регионални контрасти.

През последните 15 години в България липсва единна и ефективна регионална политика, въпреки неколккратно декларираните усилия на държавници от различен ранг и политическа ориентация. В много отношения регионалните контрасти се задълбочават или видоизменят значително вследствие на нееднакво проявяващите се кризисни процеси в отделните сектори и отрасли на националното стопанство. Днес евроатлантическата ориентация на страната налага възприемането на нови принципи на социално-икономическото райониране и административно-териториално деление, съобразени с опита и целите на интегриращите се държави от ЕС.

Като най-важен критерий в стопанската дейност традиционно се използва финансово-икономическата ефективност — съотношението между стойността на вложените в производството ресурси и стойността на крайния продукт. През ХХ в. постепенно като равностоеен критерий започва да се използва социално-икономическата ефективност, а през последните десетилетия все повече нараства значимостта на еколого-икономическата ефективност. Чрез тях много по-обективно може да се отчита резултативната комплексна стопанска ефективност в отделни страни или региони. По този показател например България заема незавидното последно място в Европа (Русев, 2003).

Настоящото изследване е методологично продължение на опитите на автора да диференцира комплексната стопанска ефективност в страните от Европа и регионалната екологична ефективност на промишлеността в България (Русев, 2000; 2003). От гледна точка на концепцията за устойчиво развитие страната ни се отличава с неблагоприятно съчетание между високи стойности на антропогенен натиск върху природните системи, които не осигуряват адекватен жизнен стандарт на населението. Тази най-обща характеристика обаче се отличава със значителна вътрешна пространствена диференциация и нюанси, които са значими за перспективната регионална политика в страната. Ценен опит за разкриване на пространствените социално-икономически различия в България на общинско ниво е направен от Янкова и колектив (2003). Посоченото изследване обаче е от по-общ характер. Независимо че отразява регионалната диференциация в България по значителен набор от показатели (социални, икономически, екологични — ИЧР, приходи, разходи), подходите за извеждане на интегрална оценка на всяка община

са непълноценни, поради липсата на сравнително обвързване между финансово-икономическите (БВП) и еколого-географските показатели (територия, замърсяване). Поради тези причини изследването придобива предимно социално-икономически, а не социално-екологичен облик.

За разкриване на различията по отношение на комплексната стопанска ефективност между отделните макро-, мезо- и микрорегиони в България предлагам използването на ефективен математически метод, основаващ се на географската логика. При неговото приложение е необходима детайлна информация за всеки регион или административно-териториална единица по 4 ключови показателя в логичната последователност — територия, население, БВП и замърсяване. Предмет на изследването са природно-антропогенните отношения между тях. Като цяло първите три показателя не предизвикват проблеми, свързани с извличането на статистическа информация и нейната математическа обработка. Изборът на подход, отразяващ конкретните екологични последици от стопанската дейност, е свързан с някои методологични ограничения. В конкретния случай най-достъпна статистическа информация по области и общини се публикува само за въздушното замърсяване, чрез която се получава относително по-ограничената екологична информация. Въпреки това чрез нея могат да се проследят важни еколого-икономически съотношения и зависимости между стопанска активност и антропогенен натиск. За целите на настоящото изследване се използват конкретни данни за източниците на емисии на серни оксиди, азотни оксиди, въглероден оксид и въглероден диоксид. Сумарно те съставляват 98,4% от общия обем на всички статистически следени антропогенни емисии у нас, поради което могат да се разглеждат като представителни.

Определени методологически трудности предизвиква използването на информация за крайните икономически резултати по отделните общини в страната. Досега информация за БВП по общини е публикувана в изданията на ЮНДП в България (Доклад ..., 1997–2002). Но тъй като данните в тях са на регистрационен принцип, те не отразяват обективно географията на производения БВП. В друг, електронен източник на НСИ се публикуват значително по-достовърни данни за реалните приходи в отделните общини (Районите ..., 2003). В настоящото изследване се използват усреднени данни от двата източника, като трябва да се отбележи, че за 90 общини се наблюдават повече от 50% разлики между тях. Тези общини се отличават с изключително нисък икономически потенциал — сумарно участват с едва около 1/10 от БВП на страната. Очевидно е, че посочените разлики се дължат предимно на нееднакъв методологичен подход при обработката на базовата информация и чрез усредняването до голяма степен може да се смекчи субективизма, заложен в нея.

С цел да се получи сравнимост между посочените 4 ключови показателя, всички абсолютни данни се трансформират в относителни дялове спрямо общото за България. Друг важен принцип на статистическата обработка е обозначаването на данните за дадена територия като константни географски величини и извеждането на условни коефициенти за демографска, икономическа и екологична плътност на територията. Така се постига хармонизиране на получените резултати независимо от значителните различия в демографските, икономическите и екологичните параметри на отделните региони, а изследването придобива по-ясна пространствено географска насоченост.

От математическа гледна точка за всеки пространствен обект са налице n броя фактори (Бояджиев, 2004). В конкретния случай това са демографската и екологичната плътност. Тяхната редуцирана плътност се изчислява по формулата:

$$\tilde{F} = \frac{\sum \alpha_i E_i}{\sum \alpha_i},$$

където (E_1, \dots, E_n) са факторите, а α_i са техните тегла (относителни дялове).

Когато факторите E_1, \dots, E_n са равнозначни, всички α_i са равни на единица. Тогава социално-икономическият индекс се определя като:

$$H = F - \tilde{F},$$

където F е плътността на базисния фактор (базисната икономическа плътност).

Аналитичната част от изследването се основава на съотношенията между изведените плътности за всяка от регионалните единици. Например Южна България съставлява около 56% от общата територия, през периода 1997-2001 г. в нея живеят 61% от населението на страната, там се произвеждат 67% от нейния БВП, но се изхвърлят 83% от въздушните замърсители. Очевидна е една своеобразна възходяща градация в стойностите на логически подредените показатели, което дава основание за извеждането на ясни изводи. Коренно противоположна низходяща градация е характерна за Северна България.

При анализа по посочените показатели между районите за планиране се открояват 4 типа съотношения, които могат да се представят чрез специални символи: \wedge , \vee , $/$ или \setminus . Те представляват стилизирана нагледна геометрична интерпретация, въведена за целите на типологизацията. За вътрешно ранжиране между таксономичните единици, отличаващи се с еднакъв символ за комплексна стопанска ефективност, се използва специален социално-екологичен индекс (табл. 1).

Районите за планиране в Северна България запазват символа за низходяща градация на стойностите \setminus , което е белег за стагнация от социално-икономическа гледна точка и по-ниска степен на антропогенен натиск. С благоприятни характеристики от гледна точка на концепцията за устойчиво развитие сред районите за планиране се отличава единствено Югоизточният район. При него символът за комплексна ефективност е \wedge , т. е. относително по-малко население създава относително повече БВП, като замърсява въздуха с относително по-ниски количества вредни газове. С противоположна, неблагоприятна характеристиката се отличава Южният централен район. Неговият символ \vee показва голям демографски потенциал и висока стопанска активност, която обаче предизвиква значително замърсяване и не осигурява съответните доходи. Само Югозападният район запазва типичния за Южна България символ $/$, което го характеризира като екстензивно развиващ се от екологична гледна точка, т. е. относително по-високите доходи се осигуряват в отрасли с ниска еколого-икономическа ефективност. Очевидна причина за големите относителни стойности по отношение на въздушните замърсители в Югозападния и Южния централен район са енергийни, химически и металургични обекти с национално значение, разположени в Марица-Изток, Бобов дол, Перник, Кремиковци, Пловдив, Стара Загора, Димитровград и др.

Изследваните съотношения се диференцират на ниво административни области (табл. 2). С благоприятен символ (\wedge) е първи тип (устойчиво развиващи се) области. Те са 3 и се отличават с най-висока в рамките на страната, комплексна стопанска ефективност. Общият им териториален потенциал е 14%, демографският — 11%, икономическият — 12%, а емисиите са едва 7% от емисиите в България. С най-

Таблица 1

Ранжиране и типологизация на районите за планиране в България според тяхната комплексна стопанска ефективност по усреднени данни за периода 1997–2001 г.

Райони за планиране	Относителен дял от общото за България, %				Плъгности спрямо територията			Социално-екологичен индекс
	територия	население	БВП	емисии на серен, азотни и въглеродни окиси	демографска	икономическа	екологична	
	A	B	C	D	$E=B:A$	$F=C:A$	$G=D:A$	
I-ви ТИП (устойчиво развиващи се райони)				символ за комплексна ефективност: Δ				
Югоизточен	13,20	10,08	10,43	8,78	0,76	0,79	0,51	0,16
II-ри ТИП (неефективно развиващи се райони)				символ за комплексна ефективност: ∇				
Южен централен	24,79	25,09	22,14	40,80	1,01	0,89	1,65	-0,44
III-ти ТИП (екстензивно развиващи се райони)				символ за комплексна ефективност: /				
Югозападен	18,30	26,22	34,16	35,32	1,43	1,87	1,93	0,19
IV-ти ТИП (стагниращи райони)				символ за комплексна ефективност: \				
Северозападен	9,55	7,01	6,17	2,52	0,73	0,65	0,26	0,16
Север. централ.	16,17	15,12	12,36	4,64	0,94	0,76	0,29	0,15
Североизточен	17,99	16,48	14,74	9,94	0,92	0,82	0,55	0,09

Изчислено по: Районите и областите в България 1997-2001. НСИ, С., 2003.

висока ефективност е Добричка област (с индекс 0,33), където специализиращи са отраслите на агробизнеса и туризма.

Коренно противоположни са характеристиките на областите от Втори тип (неефективно развиващи се) – Пернишка, Кюстендилска и Хасковска. Отличават се със символ за комплексна ефективност ∇ . Общо в тях около 7% от населението произвежда едва 6 % от БВП при изключително висока екологоемкост – 12% от емисиите в страната. Специализиращи промишлени отрасли в тях са енергетиката, металургията и (или) химическата промишленост. С най-ниска комплексна стопанска ефективност е Пернишка област (с индекс -0,59).

Третият тип области се отличава с екстензивно от екологична гледна точка развитие и символ за комплексна ефективност / . При общо 9% от държавната територия и 25 % от населението, в областите София-град, Варненска и Старозагорска се произвеждат 36 % от БВП, но се изхвърлят близо 70 % от антропогенните емисии в страната. С най-неблагоприятен индекс сред тях е Старозагорска област (-2,99), което е резултат от въздушното замърсяване в Марица-Изток.

Най-многобройна група са четвърти тип (стагниращи) области. Общо 19 области заемат 66% от територията, в тях живеят 57 % от населението, произвеждат се 46% от БВП и се изхвърлят едва 12% от вредните емисии в страната.

Таблица 2

Ранжиране и типологизация на областите в България според тяхната комплексна стопанска ефективност по усреднени данни за периода 1997–2001 г.

Административна област	A	B	C	D	$E=B:A$	$F=C:A$	$G=D:A$	$H = F - \frac{E+G}{2}$
I-ви ТИП (устойчиво развиващи се области)				символ за комплексна ефективност: Λ				
Бургас	6,98	5,28	6,11	5,99	0,76	0,88	0,86	0,07
Враца	3,55	3,00	3,29	0,86	0,85	0,93	0,24	0,29
Добрич	4,25	2,73	2,76	0,06	0,64	0,65	0,01	0,33
II-ри ТИП (неефективно развиващи се области)				символ за комплексна ефективност: V				
Перник	2,16	1,88	1,52	3,68	0,87	0,70	1,70	-0,59
Кюстендил	2,76	2,07	2,03	5,12	0,75	0,74	1,86	-0,57
Хасково	4,98	3,48	2,79	3,01	0,70	0,56	0,60	-0,09
III-ти ТИП (екстензивно развиващи се области)				символ за комплексна ефективност: /				
Стара Загора	4,64	4,69	5,83	34,76	1,01	1,26	7,49	-2,99
Варна	3,44	5,61	5,75	9,12	1,63	1,67	2,65	-0,47
София-град	1,21	14,65	24,11	25,42	12,11	19,93	21,01	3,37
IV-ти ТИП (стагниращи области)				символ за комплексна ефективност: \				
Монтана	3,27	2,33	1,61	1,40	0,71	0,49	0,43	-0,08
Велико Търново	4,20	3,71	2,58	1,62	0,88	0,61	0,39	-0,03
Видин	2,73	1,68	1,27	0,26	0,62	0,47	0,10	0,11
Смолян	2,88	1,81	1,26	0,04	0,63	0,44	0,01	0,12
Кърджали	2,89	2,32	1,66	0,24	0,80	0,57	0,08	0,13
Софийска област	6,36	3,35	3,05	0,91	0,53	0,48	0,14	0,14
Плевен	3,91	4,04	3,07	1,03	1,03	0,79	0,26	0,15
Силистра	2,56	1,83	1,38	0,12	0,71	0,54	0,05	0,16
Разград	2,38	1,93	1,47	0,23	0,81	0,62	0,10	0,17
Пазарджик	4,02	3,89	2,90	0,54	0,97	0,72	0,13	0,17
Ловеч	3,72	2,15	1,88	0,41	0,58	0,51	0,11	0,17
Търговище	2,30	1,78	1,35	0,10	0,77	0,59	0,04	0,19
Шумен	3,06	2,60	2,03	0,31	0,85	0,66	0,10	0,19
Благоевград	5,81	4,27	3,45	0,20	0,73	0,59	0,03	0,21
Сливен	3,19	2,78	2,48	0,69	0,87	0,78	0,22	0,24
Ямбол	3,03	2,02	1,84	0,10	0,67	0,61	0,03	0,26
Русе	2,52	3,38	3,08	1,35	1,34	1,22	0,54	0,28
Габрово	1,82	1,84	1,75	0,23	1,01	0,96	0,13	0,39
Пловдив	5,38	8,90	7,70	2,21	1,65	1,43	0,41	0,40

Изчислено по: Районите и областите в България 1997–2001. НСИ, С., 2003.

Представената диференциация по области е твърде обща и не дава достатъчно добра представа за пространствените различия в страната. В много отношения точна и достоверна е аналогичната обработка на информацията по общини. Формираният чрез нея първи (устойчиво развиващ се) тип включва 44 общини с общ териториален потенциал, съставляващ 18% от страната. В тях живеят 24% от населението, създават се 29 % от БВП, но се замърсява с едва 6,5% от емисиите в страната (табл. 3). С малки изключения, в този тип преобладават областни центрове с развита лека и хранително-вкусова промишленост, рудодобивни,

Таблица 3

Първи тип (устойчиво развиващи се) общини, характеризирани се със символ за комплексна ефективност Λ (по усреднени данни за периода 1997–2001 г.)

	A	B	C	D	E=B:A	F=C:A	G=D:A	$H = F - \frac{E+G}{2}$
Трекляно	0,232	0,014	0,015	0,00000115	0,060	0,065	0,00000496	0,0350
Малко Търново	0,706	0,056	0,060	0,01050270	0,079	0,085	0,01487630	0,0381
Болярово	0,602	0,069	0,075	0,00000150	0,115	0,125	0,00000240	0,0675
Рила	0,325	0,048	0,050	0,00112510	0,148	0,154	0,00340000	0,0783
Русе	0,423	2,285	2,345	2,33384250	5,402	5,544	5,51730000	0,0843
Лъки	0,264	0,050	0,065	0,00033790	0,189	0,246	0,00128000	0,1509
Шабла	0,297	0,080	0,085	0,00000001	0,269	0,286	0,00000003	0,1515
Белово	0,312	0,138	0,145	0,02968420	0,442	0,465	0,09514000	0,1964
Приморско	0,245	0,063	0,085	0,00016380	0,257	0,347	0,00060000	0,2182
Драгоман	0,292	0,082	0,105	0,00047000	0,281	0,360	0,00160950	0,2187
Чепеларе	0,339	0,115	0,145	0,00371010	0,339	0,428	0,01090000	0,2530
Мирково	0,187	0,040	0,080	0,02140800	0,214	0,428	0,11448100	0,2638
Любимец	0,310	0,144	0,155	0,00070820	0,465	0,500	0,00228500	0,2664
Сухиндол	0,141	0,045	0,070	0,00535910	0,319	0,496	0,03800000	0,3175
Троян	0,801	0,468	0,565	0,15184750	0,584	0,705	0,18960000	0,3182
Момчилград	0,323	0,217	0,225	0,01469620	0,672	0,696	0,04549900	0,3373
Севлиево	0,845	0,541	0,645	0,01764150	0,640	0,763	0,20878000	0,3386
Етropole	0,335	0,173	0,235	0,00514410	0,516	0,701	0,01536000	0,4353
Златица	0,147	0,084	0,110	0,00047510	0,571	0,748	0,00323200	0,4609
Родопи	0,605	0,430	0,495	0,00002750	0,711	0,818	0,00004540	0,4625
Панагюрище	0,540	0,375	0,470	0,02335270	0,694	0,870	0,04324600	0,5014
Търговище	0,621	0,821	0,870	0,28896720	1,322	1,401	0,46530000	0,5073
Ловеч	0,852	0,778	0,900	0,13389750	0,913	1,056	0,15716000	0,5209
Балчик	0,472	0,281	0,390	0,00520770	0,595	0,826	0,01103330	0,5230
Несебър	0,378	0,244	0,335	0,00507740	0,646	0,886	0,01343200	0,5563
Смолян	0,769	0,593	0,755	0,03667550	0,771	0,982	0,04770000	0,5727
Камено	0,320	0,156	0,320	0,00104610	0,488	1,000	0,00326900	0,7544
Лом	0,292	0,440	0,445	0,00812730	1,507	1,524	0,02783300	0,7566
Каспичан	0,697	0,124	0,140	0,04700350	0,178	0,201	0,06743700	0,7828
Мадан	0,158	0,174	0,215	0,00087490	1,101	1,361	0,00554000	0,8077
Рудозем	0,165	0,137	0,205	0,00165400	0,830	1,242	0,01002420	0,8220
Плевен	0,730	1,880	1,945	0,75925250	2,575	2,664	1,04007000	0,8565
Кърджали	0,518	0,885	1,060	0,17934830	1,708	2,046	0,34623200	1,0189
Силистра	0,465	0,777	1,015	0,13984470	1,671	2,183	0,30074000	1,1971
Казанлък	0,392	1,029	1,075	0,16147800	2,625	2,742	0,41193400	1,2235
Шумен	0,587	1,318	1,505	0,19250720	2,245	2,564	0,32790000	1,2775
Благоевград	0,559	0,993	1,275	0,07323440	1,776	2,281	0,13100900	1,3275
Разград	0,539	0,742	1,140	0,08346420	1,377	2,115	0,15480000	1,3491
Велико Търново	0,797	1,145	1,235	0,12278180	0,182	1,550	0,15405500	1,3820
Челопеч	0,040	0,022	0,075	0,00571470	0,550	1,875	0,14290000	1,5286
Козлодуй	0,257	0,307	0,670	0,00229740	1,195	2,607	0,00894000	2,0050
Ямбол	0,081	1,044	1,065	0,04177820	12,889	13,148	0,51580000	6,4456
Добрич	0,098	0,321	1,350	0,02351250	12,837	13,776	0,23992000	7,2375
Пловдив	0,092	4,310	4,370	1,60447500	46,848	47,500	17,43990000	15,3560

Изчислено по: Доклад за човешкото развитие. Мозайката на общините. София, 1997–2001; Районите, областите и общините в България - 2001. Електронна информация на НСИ, Отдел Регионална статистика, 2003.

Таблица 4

Втори тип (неефективно развиващи се) общини, характеризиращи се със символ за комплексна ефективност \vee (по усреднени данни за периода 1997–2001 г.)

	A	B	C	D	$E=B:A$	$F=C:A$	$G=D:A$	$H = F - \frac{E+G}{2}$
Белослав	0,054	0,141	0,290	6,76410000	2,611	0,537	125,26110000	-63,3991
Стамболийски	0,055	0,281	0,170	0,36272970	5,109	3,091	6,59510000	-2,7610
Перник	0,436	1,316	1,060	3,11990000	3,018	2,431	7,15573400	-2,6559
Димитровград	0,512	0,815	0,765	2,62461000	1,592	1,494	5,12619000	-1,8651
Монтана	0,588	0,774	0,765	2,45508690	1,316	1,301	4,17531800	-1,4447
Горна Оряховица	0,275	0,672	0,690	0,19280590	2,444	0,251	0,70111000	-1,3216
Хасково	0,667	1,254	1,320	0,01780140	1,880	0,242	0,26690000	-0,8314
Свищов	0,563	0,601	0,570	1,33551750	1,067	1,012	2,37210000	-0,7076
Ябланица	0,184	0,086	0,085	0,29212000	0,467	0,462	1,58760000	-0,5653
Ихтиман	0,488	0,243	0,180	0,58065520	0,498	0,369	1,18986700	-0,4749
Ветово	0,404	0,235	0,140	0,15570520	0,582	0,347	0,38541000	-0,1367

Изчислено по: Доклад за човешкото развитие. Мозайката на общините. София, 1997–2001; Районите, областите и общините в България - 2001. Електронна информация на НСИ, Отдел Регионална статистика, 2003.

Таблица 5

Трети тип (екстензивно развиващи се) общини, характеризиращи се със символ за комплексна ефективност $/$ (по усреднени данни за периода 1997–2001 г.)

	A	B	C	D	$E=B:A$	$F=C:A$	$G=D:A$	$H = F - \frac{E+G}{2}$
Гълъбово	0,314	0,203	0,415	15,92672500	0,646	1,322	50,72210000	-50,0461
Девня	0,109	0,122	0,430	8,15325100	1,119	3,945	74,80050000	-34,0147
Бобов дол	0,186	0,147	0,355	6,05641500	0,790	1,909	32,57137000	-14,7667
Раднево	0,491	0,306	0,785	13,65388200	0,623	1,599	27,80830000	-12,6167
Бургас	0,461	2,658	3,885	5,59534900	5,766	8,427	12,13741600	-0,5247
Пирдоп	0,137	0,118	0,175	0,35849720	0,861	1,277	2,61677000	-0,4619
София	1,215	14,941	20,395	21,47072500	12,296	16,786	17,67140000	1,8023

Изчислено по: Доклад за човешкото развитие. Мозайката на общините. София, 1997–2001; Районите, областите и общините в България - 2001. Електронна информация на НСИ, Отдел Регионална статистика, 2003.

дърводобивни, дървообработващи, земеделски и туристически центрове или ГКПП-та. С много по-благоприятни характеристики от гледна точка на устойчивото развитие са общините с висока стойност на социално-екологичния индекс, докато общините в началото на таблицата са включени в този тип предимно заради изключително ниските стойности на екологичната плътност. Условно те могат да се разглеждат като преход към характеризирания в края на изследването четвърти тип общини.

Във втория тип (неефективно развиващи се) влизат само 11 общини с общо едва 4% от територията, 6% от населението и БВП, но те дават близо 18% от емисиите на въздушни замърсители в страната (табл. 4). Отличават се с отрицателни стойности на социално-екологичния индекс, като с най-неблагоприятни характеристики е община Белослав, на чиято територия функционира ТЕЦ „Варна“.

Тук изпъкват някои несъвършенства на общинското ниво на изследване. С цел повишаване научната стойност на получените резултати е по-удачно възприемането на някога широко използваното у нас подрайонно деление. В конкретния случай това означава да се обединят стойностите на общините Белослав и Варна. Аргументите за това могат да бъдат не само екологични. Освен това използваният екологичен подход може да се разглежда като принцип за повишаване на достоверността на социално-икономическото райониране.

Най-малък е броят на общините от трети (екстензивно развиващ се) тип — общо 3% от територията, 18% от населението, 24% от БВП. Най-обоснованият довод за екстензивно от екологична гледна точка развитие е изключително високят им относителен дял във въздушното замърсяване на страната — 71%.

От гледна точка на критериите, заложиени в изследването, останалите 200 общини в България образуват четвърти (депресивно развиващ се) тип. Символът за комплексна ефективност при тях е \. Общият им териториален потенциал е 75%, демографският — 52%, а икономическият — 41% от страната. Показателно е, че всички те дават по-малко от 5% от изследваните антропогенни емисии у нас. С най-неблагоприятни характеристики сред тях са общините Ветово, Ракитово, Съединение, Долни чифлик, Дългопол, Сапарева баня, Криводол и Калояново. Социално-екологичният индекс при тях е отрицателен (между -0,68 и 0). С най-благоприятни характеристики в Четвъртия тип общини са Варна, Пещера, Стара Загора, Видин, Дупница, Перущица и Гоце Делчев (с индекси между 0,5 и 7,7).

Ранжирането и типологизацията на областите и общините в България по посочените показатели трябва да се приема условно. На фона на общите, неблагоприятни за България характеристики, дори резултатите за общините от първи тип би трябвало да се преоценят в неблагоприятна насока, ако се сравняват в общ европейски мащаб. Независимо от това, общините от първи тип могат да разглеждат като подходящ модел за преход към устойчиво развитие не само за другите общини, но и за България като цяло. От тази гледна точка изследването може да подпомогне бъдещата регионална политика у нас. Същевременно, използваната методология в това изследване се нуждае от усъвършенстване, най-вече чрез по-комплексно отразяване на всички форми на антропогенен натиск и по-обективно отчитане на реално създавания БВП по области и общини.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Т. Записки по статистика. 2004. (вж. <http://webgate.bg/todorib/syllabuses.htm>)
Годишник на общините в България 2002. С., 2003.
Доклад за човешкото развитие. Мозайката на общините. С., 1997–2002.
Районите и областите в България 1997–2001. НСИ, С., 2003.
Районите, областите и общините в България - 2001. Електронна информация на НСИ, Отдел Регионална статистика, 2003.
Русев, М. Оценка на регионалната екологична ефективност на промишлеността в България. — В: Проблеми на регионалното развитие и на регионалната политика на България. Сборник от доклади. Велико Търново, 2000.
Русев, М. Комплексна стопанска ефективност в европейските страни (класификационни и типологични аспекти). — Год. СУ „Св. Кл. Охридски“, 2, 96, 2003.
Янкова, Н., Г. Шопов и др. Социално-икономически различия между общините в България. С., 2003.

Постъпила април 2004 г.